

УДК 347:355.212.3:355.01(470:477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2025/1.129-12>

Оксана УГРИНОВСЬКА, канд. юрид. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-3642-5903
e-mail: oksana.uhrynovska@lnu.edu.ua
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Оксана СТАДНИК, магістр
ORCID ID: 0009-0000-5305-2718
e-mail: oksana.stadnyk@lnu.edu.ua
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗВІЛЬНЕННЯ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСОВОЇ ПРАКТИКИ

Вступ. Статтю присвячено висвітленню проблем правозастосування в контексті реалізації права на звільнення з військової служби в умовах воєнного стану.

Методи. У роботі використано такі методи: спостереження; висування гіпотез і теорій; аналізу; синтезу; абстрагування; моделювання.

Результати. Виокремлено проблеми, які потенційно впливають на реалізацію права на звільнення з військової служби. Серед них є відсутність чіткості правових норм на рівні законів і підзаконних нормативних актів, що спричиняє перекручення їхнього змісту з боку військових частин. Окрім цього, перешкодою в ефективному захисті права на звільнення є особливість адміністративного судочинства, яка дозволяє судам лише робити висновок щодо наявності такого права й зобов'язувати військові частини розглянути рапорт із врахуванням висновків суду. Наведено пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання підстав звільнення з військової служби. Наголошено на юридичних фактах, які потребують доведення для звільнення з окремих підстав.

Висновки. Зміни, внесені в статтю 26 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу", загалом спрямовані на зменшення випадків зловживання правом на звільнення з військової служби. Негативним аспектом досі є відсутність у зазначеному законі підстави для звільнення у зв'язку з безперервним несенням військової служби протягом періоду не менше ніж тридцять місяців. Позитивним моментом є чітке виділення в окрему підставу для звільнення необхідності догляду за дружиною (чоловіком), що є особою з інвалідністю III групи. Разом із тим у частині 12 статті 26 цього закону є низка неточностей, зокрема стосовно понять "утримання дітей", "виховання дітей". Недоречним і нелогічним також здається згадування усиновлювачів у абзаці 7 цієї частини. Узгодження із соціальним законодавством потребують підстав, пов'язаних із здійсненням догляду за особами з інвалідністю.

Ключові слова: звільнення з військової служби, підстави для звільнення, сімейні обставини, необхідність постійного догляду, самостійне виховання, вітчиз.

Війна — варварство, коли нападають на мирного сусіда, але це освячений обов'язок, коли захищають Батьківщину.
Гі Де Мопассан

Вступ

Передумови й актуальність дослідження. У своїй заяві "Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків" (Верховна Рада України, 2015), схваленій Постановою Верховної Ради України від 21.04.2015 №337-VI, Парламент України констатував той факт, що збройна агресія Російської Федерації проти України розпочалася 20 лютого 2014 року. А 24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення російських військ у нашу державу. Такі резонансні події, що загрожують життю нації, стали приводом для того, щоб значна кількість громадян України долучилися до збройних сил держави та стали на захист незалежності, територіальної цілісності й державного суверенітету. Унаслідок цього актуалізувалися різноаспектні питання щодо проходження військової служби, зокрема проблеми оскарження рішень або бездіяльності військових частин стосовно розгляду рапортів на звільнення з військової служби. Звернімося до статистики: згідно з аналізом стану здійснення правосуддя (Аналіз стану здійснення правосуддя, 2024), адміністративними судами в першому півріччі 2024 року до місцевих адміністративних судів надійшли 25143 позовні заяви у справах, пов'язаних із публічною службою. Робимо припущення, що вагома частка належить справам щодо проходження військової служби.

В умовах десятого року війни, коли приблизно 26 % української території тимчасово окуповано, а інтенсивні бойові дії тривають на території майже 970 км і до захисту держави залучено 800 тис. військовослужбовців, український законодавець намагається виробити й гарантувати механізм соціально-правового захисту захисників і захисниць держави.

Хоча станом на 2024 рік кількість військовослужбовців у ЗСУ відома, міністерство оборони та інші суб'єкти владних повноважень не публікують офіційної інформації щодо того, скільки осіб звільнилося з військової служби. Залишається презюмувати, що для значної частини військовослужбовців актуальними є питання щодо підстав, процедури звільнення зі служби, а також особливості оскарження рішень чи бездіяльності військової частини.

Не можемо оминути також і те, що Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку" № 3633-IX (далі Закон № 3633-IX) (Верховна Рада України, 2024) було внесено зміни до Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" № 2232-XII від 29.03.1992 (Верховна Рада України, 1992) (далі Закон № 2232-XII). Ці зміни набули чинності 18 травня 2024 року. Значного оновлення зазнала стаття 26 Закону № 2232-XII, яка регулює підстави звільнення з військової служби. У частині 12 цієї статті наведено підстави для звільнення через сімейні обставини або з інших поважних причин.

© Угриновська Оксана, Стадник Оксана, 2025

Однак попри це нинішнє законодавство, що регулює підстави для звільнення з військової служби, не можна вважати досконалим чи хоча б таким, що відповідає потребам військовослужбовців, які з початку повномасштабного вторгнення несуть службу на передовій.

Водночас у Комітеті Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки розробили проєкт закону про внесення змін до статті 26 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" щодо окремих підстав звільнення з військової служби в період воєнного стану, яким пропонується додати підставу для звільнення з військової служби у зв'язку з безперервним несенням військової служби протягом періоду не менше ніж тридцять місяців (якщо військовослужбовці не висловили бажання продовжувати службу).

Метою статті є висвітлення проблем реалізації права на звільнення з військової служби у контексті законодавчих змін і пошук розв'язання цих проблем. Завданнями є огляд актуальної судової практики, критичне оцінювання змін до Закону України № 2232-XII, формулювання пропозицій для удосконалення нормативного регулювання підстав для звільнення з військової служби.

Об'єктом дослідження є правовідносини щодо вступу, проходження та звільнення з військової служби в Збройних силах України в умовах воєнного стану, регламентовані Законом № 2232-XII.

Предметом дослідження є реалізація права на звільнення з військової служби через сімейні обставини або з інших поважних причин, перелік яких визначається частиною 12 статті 26 Закону № 2232-XII.

Методи

У статті використано емпіричний науковий метод (спостереження) у частині дослідження актуальної практики судів адміністративної юрисдикції та Верховного Суду, теоретичні наукові методи (висування гіпотез і теорій, аналіз, синтез, абстрагування) у частині прогнозування проблем, які можуть виникнути в результаті правозастосування чинних норм. У частині визначення шляхів розв'язання проблемних питань, що піднімаються у статті, застосовано метод наукового моделювання.

Результати

Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу" здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби.

Статтею 26 цього Закону визначено підстави для звільнення військовослужбовців із військової служби. При цьому підстави в статті диференційовано залежно від того, який вид служби проходить військовослужбовець і у який період (особливий період, воєнний стан, мирний час).

Звісно, після початку повномасштабного вторгнення проблеми проходження військової служби загострилися, тому законодавець мав оперативно реагувати й витримувати виклики суспільства.

У частині 12 статті 26 Закону № 2232-XII розширено перелік підстав для звільнення з військової служби у зв'язку із сімейними обставинами. Окрім забезпечення прав захисників України, ці норми є дуже важливими в контексті реалізації прав дитини на сім'ю та утримання, прав осіб з інвалідністю на догляд. Однак при цьому, на нашу думку, положення мають бути прописані таким чином, щоб мінімізувати зловживання правом на звільнення з боку недобросовісних військовослужбовців.

Вважаємо за потрібне виявити проблемні моменти в декількох приписах частини 12 статті 26 Закону № 2232-XII. Зауваження викликає абзац 7 частини 12 цієї статті, який надає право на звільнення військовослужбовцям, які є усиновлювачами, на утриманні яких перебуває (перебувають) дитина (діти), яка (які) до моменту усиновлення була (були) дитиною-сиротою (дітьми-сиротами) або дитиною (дітьми), позбавленою (позбавленими) батьківського піклування, віком до 18 років, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями, патронатними вихователями, на утриманні яких перебуває дитина-сирота (діти-сироти) або дитина (діти), позбавлена (позбавлені) батьківського піклування, віком до 18 років.

Таке положення не зовсім відповідає сімейному законодавству, зокрема частині 1 статті 207 Сімейного кодексу України (далі СК) (Верховна Рада України, 2002). Усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 цього Кодексу. З моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права й обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому – між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням (частина 3 статті 232 СК). Окрім цього, кодекс передбачає можливість усиновлювача бути записаним матір'ю, батьком дитини та його право на зміну відомостей про дату й місце народження дитини (статті 229, 230 СК). Отже, за таких обставин усиновлювачі вважаються батьками дитини, мають щодо неї права, несуть обов'язки, тому виділяти їх у цій нормі не вбачається потрібним. Також звертаємо увагу, що під загрозою розголошення є таємниця усиновлення. Однак презюмою, що згадане положення спрямоване на зменшення зловживань саме з боку військової частини, яка потенційно може відмовити у звільненні з тієї причини, що дитина (діти) військовослужбовця є усиновленими. Пропонуємо скорегувати це положення, виключивши словосполучення про усиновлювачів.

Також непослідовним є те, що на позначення одних і тих самих понять законодавець застосовує різні терміни, що аж ніяк не сприяє однаково й правильному правозастосуванню і може породжувати порушення прав військовослужбовців. Маємо на увазі те, що в абзацах 4–9 пункту 3 частини 12 статті 26 Закону № 2232-XII використано такі конструкції: "перебування на утриманні у військовослужбовця трьох і більше дітей віком до 18 років", "військовослужбовці, які мають дитину (дітей) віком до 18 років, ... на утриманні яких перебуває (перебувають) дитина (діти)"; "виховання військовослужбовцем дитини" тощо. Відсутність єдності та послідовності термінології свідчить про брак правової визначеності статусу військовослужбовця, ускладнює процедуру звільнення, утворює можливість для різного тлумачення норми. У зв'язку із цим є необхідність усунути такі розбіжності.

Найбільш оптимальним варіантом вбачається формулювання щодо утримання військовослужбовцем дитини (дітей). Обов'язки щодо утримання (глава 15 СК) і виховання (стаття 150 СК) є рівноцінно важливими для забезпечення прав та інтересів дитини, однак потрібно мати на увазі, що встановити й довести факт утримання є легшим і більш доцільним у контексті реалізації права на звільнення з військової служби. Збереження конструкції "виховання військовослужбовцем дитини" знову-таки ускладнює реалізацію цього права, створює ситуацію, коли військова частина може маніпулювати доволі суб'єктивним поняттям "виховання".

Особливої уваги потребують підстави, пов'язані зі здійсненням догляду за особами з інвалідністю. Наприклад, абзацом 11 пункту 3 частини 12 статті 26 Закону № 2232-XII передбачено, що право на звільнення з військової служби мають захисники за необхідності здійснювати постійний догляд за дружиною (чоловіком) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи.

Вочевидь, для здійснення цього права потрібно підтвердити такі факти: необхідність здійснювати постійний догляд і належність другого з подружжя до осіб з інвалідністю I або II групи. По-перше, труднощі виникають через неузгодження поняття "постійний догляд" із соціальним законодавством. Річ у тім, що за пунктом 2 частини другої статті 16 Закону України "Про соціальні послуги" (Верховна Рада України, 2019) догляд належить до комплексних соціальних послуг, що передбачають узгоджені дії фахівців із надання постійної або систематичної комплексної допомоги. Разом із тим у Класифікаторі соціальних послуг, затвердженому наказом Міністерства соціальної політики від 23.06.2020 № 429 (Міністерство соціальної політики України, 2020), догляд диференційовано на такі види: догляд удома; стаціонарний; денний; денний догляд дітей з інвалідністю; паліативний догляд і персональний асистент. Водночас у Постанові Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2023 р. № 438 (Кабінет Міністрів України, 2023), якою затверджено "Порядок організації надання деяких соціальних та медичних послуг потерпілим внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання", передбачено такий вид догляду: "постійний сторонній догляд – вид догляду, яким забезпечуються особи з інвалідністю із значно вираженою важкістю, функціональними порушеннями в організмі, обумовленими професійним захворюванням, травмою, що призводять до значного обмеження життєдіяльності, надзвичайною залежністю від постійного стороннього догляду, допомоги або нагляду інших осіб, неспроможні до самообслуговування (не можуть самостійно вживати їжу, користуватися туалетом, потребують допомоги під час прогулянок тощо)".

З огляду на такі особливості виникає питання: який саме догляд мається на увазі в Законі № 2232-XII? Чіткої відповіді немає, тому змушені констатувати ще один проблемний момент у частині 12 статті 26 цього закону, який полягає в імовірних порушеннях права на звільнення з військової служби. Очевидно, нормотворчі органи повинні узгодити положення Закону № 2232-XII із Законом України "Про соціальні послуги" та підзаконними до нього нормативно-правовими актами.

Питання реалізації права на звільнення з військової служби також пов'язане з документами, які підтверджують необхідність постійного догляду для особи з інвалідністю. Міністерство охорони здоров'я України роз'яснює, що *людям з інвалідністю I групи такий догляд призначають медико-соціальні експертні комісії в обов'язковому порядку через виключно високий ступінь втрати здоров'я, який спричиняє виникнення такої потреби* (форма 157-1/0, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України 30.07.2012 № 577). Ця норма стосується як людей I групи інвалідності категорії А, що фактично не здатні до самообслуговування, так і людей I групи інвалідності категорії В, які частково можуть обслуговувати себе. *У всіх інших випадках потребу в постійному сторонньому догляді визначають сімейні лікарі та лікарсько-консультативні комісії*. Їхні рішення мають бути підтверджені відповідними висновками.

Отже, необхідні висновки лікарів чи ЛКК надаються у таких випадках:

- людям із порушенням функцій організму внаслідок невиліковної хвороби, через які вони не можуть самостійно пересуватися та самообслуговуватися (форма 080-4/0);
- громадянам похилого віку з когнітивними порушеннями, унаслідок яких вони потребують постійного догляду (форма 080-2/0);
- людям з інвалідністю I чи II групи, що виникла внаслідок психічного розладу (за формою, затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31.07.2013 № 667).

Деякі підстави для звільнення з військової служби також потребують доведення відсутності інших членів сім'ї першого чи другого ступеня споріднення, які можуть здійснювати догляд за особою з інвалідністю I або II групи. Наприклад, абзац 13 пункту 3 частини 12 статті 26 Закону № 2232-XII закріплює таке положення: "необхідність здійснювати постійний догляд за одним із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка), який є особою з інвалідністю I чи II групи, за умови відсутності інших членів сім'ї першого чи другого ступеня споріднення такої особи або якщо інші члени сім'ї першого чи другого ступеня споріднення самі потребують постійного догляду за висновком медико-соціальної експертної комісії чи лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я".

На перший погляд здається, що проблеми немає і відсутність члена сім'ї можна підтвердити свідоцтвом про смерть, розлучення, рішенням суду про визнання безвісно відсутнім або оголошення померлим чи витягом з єдиного реєстру про зниклих безвісти тощо. Однак абсурдною здається вимога про підтвердження відсутності особи, якої ніколи не існувало, наприклад відсутність у батька чи матері військовослужбовця інших дітей, які можуть їх доглядати. Через це нерідко військові частини вимагають від захисників документи, які апіорі не існують і не видаються органами публічної адміністрації.

У цьому контексті варто згадати висновок, якого дійшов Чернівецький окружний адміністративний суд у рішенні від 17.05.2024 у справі 600/530/24-а: "Поряд із цим, жодним нормативно-правовим актом не передбачено такого документа, у тому числі витягу, який містив би інформацію щодо відсутності в особи працездатних дітей (Рішення від 17.05.2024). Зазначене також підтверджується відповіддю територіального органу РАЦС від 02.01.2024р. № 36.5-17/1, де зазначено, що чинним законодавством не передбачено видачу відділами державної реєстрації актів цивільного стану підтверджувального документу про наявність або відсутність інформації щодо інших повнолітніх працездатних родичів. Таким чином, матеріали справи містять докази того, що позивач, як на момент звернення із заявою про надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, так і наразі є єдиною працездатною особою, яка відповідно до закону зобов'язана утримувати свою дружину з інвалідністю II групи. Натомість, відповідач очікував від позивача документа, який не передбачений чинним законодавством".

У зв'язку з оновленням законодавства пропонуємо розглянути усталену й нову судову практику із цього питання.

I. Однією з особливостей справ про оскарження до адміністративного суду рішень або бездіяльності військових частин є те, що за абзацом 2 частини 4 статті 245 КАС України *рішення про задоволення або*

відмову в задоволенні рапорту на звільнення з військової служби є дискреційним повноваженням суб'єкта владних повноважень. Такий висновок ґрунтується на правовій позиції Верховного Суду (Постанова від 30.01.2020 у справі № 826/14930/18) про те, що під дискреційними повноваженнями слід розуміти такі повноваження, коли в межах, які визначені законом, адміністративний орган має можливість самостійно (на власний розсуд) вибирати один із кількох варіантів конкретного правомірного рішення.

З огляду на це, адміністративний суд не вповноважений зобов'язувати військові частини приймати рішення про звільнення військовослужбовця зі служби, адже суд не може підмінити інший орган державної влади й перебирати на себе повноваження щодо вирішення питань, які законодавством віднесені до компетенції цього органу (Постанова від 13 лютого 2018 року у справі № 361/7567/15-а). Як наслідок, суди задовольняють позовні вимоги про зобов'язання військових частин розглянути відповідний рапорт із врахуванням висновків суду щодо підстав звільнення.

Важливим аспектом, який аналізують суди, є дія норм Закону № 3633-IX у часі. Часто траплялися випадки, коли рапорт був поданий до 18.05.2024, а розглянутий уже тоді, коли зміни набули чинності. Суди додержуються думки, що аналіз змін до Закону №2232-XII, внесених Законом №3633-IX, дають підстави вважати, що законодавець не передбачив спеціальні правила щодо застосування цих змін у часі, а тому вони застосовуються до правовідносин за загальними правилами з дня набуття ними чинності, тобто з 18.05.2024 (Одеський окружний адміністративний суд, 2024). Отже, якщо рапорт позивача при цьому вирішений у межах установленого строку, то це не дає підстав для висновків про зловживання з боку військової частини.

II. Однією з найбільш поширених підстав для звільнення з військової служби є перебування на утриманні у військовослужбовця трьох і більше дітей віком до 18 років (наголошуємо, що при цьому також потрібно довести відсутність заборгованості зі сплати аліментів). Доволі типовою є ситуація, коли військовослужбовець вважає наявною підставою для звільнення, якщо він є вітчимою дітей своєї дружини та проживає з ними однією сім'єю.

Наприклад, у справі № 280/2690/24 (Тернопільський окружний адміністративний суд, 2024) позивач обґрунтував підставу для звільнення тим, що він проживає разом із дружиною. На їхньому утриманні перебуває дитина від їхнього шлюбу, а також з ними проживають дві дитини дружини військовослужбовця від іншого чоловіка, тобто стосовно останніх позивач є вітчимою.

Погоджуємося з думкою, що, у контексті спірних відносин, визначальним для цієї справи є не встановлення факту проживання однією сім'єю, а утримання позивачем як вітчимою неповнолітніх дітей своєї дружини.

Поруч із цим, згідно з положенням частини 1 статті 268 СК, мачуха, вітчим зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо в них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів і сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належне утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу.

Варто враховувати, що закон покладає на батьків обов'язок щодо надання утримання своїм неповнолітнім дітям, тобто дітям, які не досягли 18 років. Обов'язок батьків утримувати своїх дітей виникає з моменту їх народження та зберігається до досягнення дітьми

повноліття. Окрім цього, обов'язок утримувати дитину є рівною мірою обов'язком як матері, так і батька, причому, обов'язком особистим, індивідуальним, а не солідарним. Батьки зобов'язані утримувати свою дитину незалежно від того, одружені вони чи ні, або чи розірвано їхній шлюб.

Отже, можна констатувати, що в батьків дитини зберігається обов'язок утримувати її з моменту народження до досягнення нею повноліття, причому такий обов'язок не залежить від наявності зареєстрованого шлюбу між батьками, факту позбавлення батьківських прав. Саме тому в колишнього чоловіка дружини цього захисника й надалі зберігається обов'язок щодо утримання їхніх дітей, який не перейшов до позивача.

Відповідно, Тернопільський окружний адміністративний суд виснував, що позивач мав би обов'язок з утримання неповнолітніх дітей своєї дружини, якщо б їхня матір або зазначені у ч. 1 ст. 268 Сімейного кодексу особи (за їх наявності) з поважних причин не могли б надавати їм належне утримання. Ураховуючи, що позивач не є опікуном чи усиновителем неповнолітніх дітей, а також те, що відсутні докази неучасті їхнього рідного батька в їхньому утриманні, суд дійшов висновку, що відсутні підстави вважати, що на його утриманні перебуває троє неповнолітніх дітей, тобто для реалізації права на звільнення за цією підставою військовослужбовець-вітчим має довести факт, що матір, батько дітей або визначені в ч. 1 ст. 268 СК особи відсутні або не виконують свій обов'язок щодо їх утримання.

Така позиція суду першої інстанції ґрунтується на правовому висновку Верховного Суду (Постанова від 14 грудня 2023 року у справі № 160/11228/23) про те, що обов'язок щодо утримання нерідних дітей (падчерок, пасинків) у позивача (як вітчима) виникає за умови, якщо в останніх немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів і сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належне утримання.

III. Доволі актуальними на сьогодні є позиції судів стосовно підстави для звільнення з військової служби у зв'язку із самостійним вихованням та утриманням військовослужбовцем дитини за рішенням суду (абзац 6 пункту 3 частини 12 статті 26 Закону № 2232-XII). У рішенні від 30 липня 2024 р. у справі № 600/1549/24-а (Рішення від 30 липня 2024) Чернівецький окружний адміністративний суд дійшов висновку, що розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо, визначення місця проживання дітей із батьком не можуть розцінюватися судом як самостійне виховання батьком дитини й бути підставою для звільнення особи з військової служби відповідно до абзацу 11 підпункту г пункту 2 частини 4 статті 26 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу".

Вважаємо таку позицію суду правильною з огляду на те, що СК чітко передбачено, що мати й батько мають рівні права й обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають (перебували) вони у шлюбі між собою. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, а також утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні й має право на особисте спілкування з нею. Факт відсутності участі батька або матері у вихованні дитини може бути підтверджений судом виключно в разі вирішення питання щодо позбавлення особи батьківських прав. Зміст указаних норм також свідчить і про те, що проживання батьків окремо, розірвання шлюбу, визначення місця проживання дітей з одним із батьків не впливає на обсяг прав

та обов'язків батьків щодо виховання дітей, а також не звільняє того з батьків, хто проживає окремо, від батьківського обов'язку й не позбавляє права брати участь у вихованні дитини. Отже, для реалізації права на звільнення за цією підставою залежно від ситуації потрібно довести один із таких фактів: смерть матері або батька дитини; визнання їх безвісно відсутніми; оголошення їх померлими; визнання їх недієздатними або обмежено дієздатними; визнання їх зниклими безвісти; інші обставини, що свідчать про об'єктивну неможливість матері або батька утримувати дитину.

IV. Важливою і, на нашу думку, позитивною новелою у ст. 26 Закону № 2232-XII є підстава для звільнення з військової служби у зв'язку з необхідністю здійснювати догляд за дружиною (чоловіком) із числа осіб з інвалідністю III групи, установленої внаслідок онкологічного захворювання, відсутності кінцівок (кінцівки), кистей рук (кисті руки), стоп ніг (стопи ноги), одного з парних органів, або за наявності в дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю III групи онкологічного захворювання, психічного розладу, церебрального паралічу або інших паралітичних синдромів.

Зауважимо, що в попередній редакції ця підстава була сформульована як наявність дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного зі своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи. Відповідно, через неточність законодавчого положення військової частини відмовляли у звільненні за наявності в другого з подружжя інвалідності III групи, що є порушенням права.

Звертаємо увагу, що нова редакція пункту фактично складається з двох частин, і формулювання другої не передбачає здійснення догляду за дружиною із числа осіб з інвалідністю III групи, у якої наявне (наявні) вищезазначене захворювання. Саме тому в рішенні від 04 жовтня 2024 р. у справі № 600/3012/24-а суд виснував (Чернівецький окружний адміністративний суд, 2024), що, оскільки матеріалами справи в дружини позивача підтверджується статус особи з інвалідністю III групи та наявність у неї психічного розладу, то позивач надав достатні докази на підтвердження свого права на звільнення з військової служби через указані сімейні обставини.

V. Варто наголосити також на правовій позиції Верховного Суду щодо того, *чи може суд у порядку окремого провадження встановлювати факт здійснення постійного догляду за родичами для вирішення питання відстрочки чи звільнення з військової служби* (Постанова від 5 червня 2024 року у справі № 283/1199/23). Справа, проаналізована судом касаційної інстанції, стосується того, що військовослужбовець звернувся саме до суду з проханням установити юридичний факт того, що він є єдиною особою, яка зайнята постійним доглядом за хворими родичами, для вирішення питання про його звільнення з військової служби.

Проаналізувавши Закон України "Про соціальні послуги" та інші нормативно-правові акти, Верховний Суд погодився з висновками судів нижчих інстанцій про те, що *чинним законодавством передбачено позасудовий порядок установлення факту здійснення постійного догляду за особами, що його потребують. У підсумку вказав, що такий факт не може встановлюватися у порядку окремого провадження в цивільній юрисдикції.*

VI. Не залишилися поза увагою суду також справи щодо підстави звільнення, якщо близькі родичі військовослужбовця (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати або рідний (повнорідний) брат чи сестра) загинули

або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також під час забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії проти України під час дії воєнного стану. Зауважимо, що перелік таких близьких родичів є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Кіровоградський окружний адміністративний суд дотримується думки, що наведена норма права передбачає, що особа, яка загинула, мала брати участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також під час забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії проти України під час дії воєнного стану (Рішення від 03 вересня 2024 року у справі № 340/3324/24), тобто це не може бути особа, яка не проходила військової служби, не перебувала у складі інших військових формувань і правоохоронних органів, які залучалися до проведення військових дій. Наприклад, у наведеній справі матір військовослужбовця загинула від масивної кровотечі, спричиненої вогнепальним пораненням. Смерть настала на тимчасово окупованій Російською Федерацією території. Однак суд відмовив у позові з тієї причини, що її смерть не пов'язана із захистом України.

Дискусія і висновки

Отже, зміни, внесені у статтю 26 Закону № 2232-XII, загалом спрямовані на зменшення випадків зловживання правом на звільнення з військової служби. Негативним аспектом досі є відсутність у зазначеному законі підстави для звільнення у зв'язку з безперервним несенням військової служби протягом періоду не менше ніж тридцять місяців

Позитивним моментом є чітке виокремлення в окрему підставу для звільнення необхідність догляду за дружиною (чоловіком), яка є особою з інвалідністю III групи, однак у випадку наявності у дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю III групи онкологічного захворювання, психічного розладу, церебрального паралічу або інших паралітичних синдромів не потрібно доводити необхідність догляду за такою особою.

Разом із тим у частині 12 статті 26 Закону України № 2232-XII є низка неточностей, зокрема стосовно понять "утримання дітей", "виховання дітей". Недоречним і нелогічним також здається згадування про усиновлювачів в абзаці 7 цієї частини. Узгодження із соціальним законодавством потребують підстави, пов'язані із здійсненням догляду за особами з інвалідністю.

Потрібно мати на увазі, що рішення щодо рапортів, поданих до 18.05.2024 і розглянутих після цієї дати в межах строку на розгляд, ухвалюються із врахуванням передбачених новою редакцією Закону підстав.

Для реалізації права на звільнення за підставою про перебування на утриманні у військовослужбовця трьох і більше дітей віком до 18 років військовослужбовець-вітчим має довести факт, що матір, батько дітей або визначені в ч. 1 ст. 268 СК особи відсутні або не виконують свій обов'язок щодо їх утримання. Для реалізації права на звільнення за підставою щодо самостійного виховання військовослужбовцем дитини за рішенням суду залежно від ситуації потрібно довести один із таких фактів: смерть матері або батька дитини; визнання їх безвісно відсутніми; оголошення їх померлими; визнання їх недієздатними або обмежено

дієздатними; визнання їх зниклими безвісти; інші обставини, що свідчать про об'єктивну неможливість матері або батька утримувати дитину.

Також чинним законодавством передбачено позасудовий порядок установлення факту здійснення постійного догляду за особами, що його потребують, тому такий факт не може встановлюватися в порядку окремого провадження в цивільній юрисдикції.

Внесок авторів: Оксана Угриновська – концептуалізація розглядуваних проблем, забезпечення належного спрямування творчого пошуку й доступності викладу інформації, пошук наукових джерел, стилістичне оформлення тексту, розроблення методології; Оксана Стадник – пошук та опрацювання судової практики, розроблення методології статті, напрацювання моделей розв'язання розглядуваних проблем.

Список використаних джерел

Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами в першому півріччі 2024 року. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_zdiisnennia_pravosuiddia_KAS_VS_per_pivr_2024.pdf

Верховна Рада України. (1992). *Про військовий обов'язок і військову службу*. Закон України № 2232-XII від 25.03.1992 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

Верховна Рада України. (2002). *Сімейний кодекс України*. Закон України № 2947-III від 10.01.2002 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Верховна Рада України. (2015). *Про Заяву Верховної Ради України "Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків"*. Постанова № 337-VIII від 21.04.2015 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text>

Верховна Рада України. (2019). *Про соціальні послуги*. Закон України № 2671-VIII від 17.01.2002 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

Верховна Рада України. (2024). *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку*. Закон України № 3633-IX від 11.04.2024 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text>

Верховний Суд. (2018). Постанова від 13 лютого 2018 року у справі № 361/7567/15-а. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72288021>

Верховний Суд. (2020). Постанова від 30.01.2020 у справі № 826/14930/18. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87297784>

Верховний Суд. (2023). Постанова від 14 грудня 2023 року у справі № 283/1199/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119579700>

Верховний Суд. (2024). Постанова від 5 червня 2024 року у справі № 283/1199/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119579700>

Кабінет Міністрів України. (2023). *Деякі питання організації забезпечення соціальними та медичними послугами потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які їх потребують*. Постанова від 28 квітня 2023 р. № 438. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2023-%D0%BF#Text>

Кіровоградський окружний адміністративний суд. (2024). Рішення від 03 вересня 2024 року у справі № 340/3324/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121354587>

Міністерство соціальної політики України. (2020). *Про затвердження Класифікатора соціальних послуг*. Наказ від 23.06.2020 № 429. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

Одеський окружний адміністративний суд. (2024). Рішення від 14 жовтня 2024 року у справі № 420/20668/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122359161>

Тернопільський окружний адміністративний суд. (2024). Рішення від 04 липня 2024 року у справі № 280/2690/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120209949>

Чернівецький окружний адміністративний суд. (2024). Рішення від 04 жовтня 2024 р. у справі № 600/3012/24-а. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122095729>

Чернівецький окружний адміністративний суд. (2024). Рішення від 17.05.2024 у справі № 600/530/24-а. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119100302>

Чернівецький окружний адміністративний суд. (2024). Рішення від 30 липня 2024 р. у справі № 600/1549/24-а. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120694549>

References

Analysis of the state of administration of justice by administrative courts in the first half of 2024 [in Ukraine]. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_zdiisnennia_pravosuiddia_KAS_VS_per_pivr_2024.pdf

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *Some issues of organizing the provision of social and medical services to victims of industrial accidents and occupational diseases who need them*. Resolution of April 28, 2023 No. 438 [in Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2023-%D0%BF#Text>

Chernivtsi District Administrative Court. (2024). Decision of 05/17/2024 in case No. 600/530/24-a [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119100302>

Chernivtsi District Administrative Court. (2024). Decision of 30 July 2024 in case No. 600/1549/24-a [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120694549>

Chernivtsi District Administrative Court. (2024). Decision of October 4, 2024 in case No. 600/3012/24-a [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122095729>

Kirovohrad District Administrative Court. (2024). Decision of September 03, 2024 in case No. 340/3324/24 [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121354587>

Ministry of Social Policy of Ukraine. (2020). *On Approval of the Classifier of Social Services*. Order of June 23, 2020 No. 429 [in Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

Odesa District Administrative Court. (2024). Decision of October 14, 2024 in case No. 420/20668/24 [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122359161>

Supreme Court. (2018). Resolution of February 13, 2018 in case No. 361/7567/15-a [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72288021>

Supreme Court. (2020). Resolution of January 30, 2020 in case No. 826/14930/18 [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87297784>

Supreme Court. (2023). Resolution of December 14, 2023 in case No. 160/11228/23 [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119579700>

Supreme Court. (2024). Resolution of June 5, 2024 in case No. 283/1199/23 [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119579700>

Temopil District Administrative Court. (2024). Decision of July 4, 2024 in case No. 280/2690/24 [in Ukraine]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120209949>

Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *On military duty and military service*. Law of Ukraine No. 2232-XII of 25.03.1992 [in Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2002). *Family Code of Ukraine*. Law of Ukraine No. 2947-III of 10.01.2002 [in Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Repelling the Armed Aggression of the Russian Federation and Overcoming Its Consequences"*. Resolution No. 337-VIII dated April 21, 2015 [in Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). *On Social Services*. Law of Ukraine No. 2671-VIII of 17.01.2002 [in Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Specific Issues of Military Service, Mobilization, and Military Registration*. Law of Ukraine No. 3633-IX dated April 11, 2024 [in Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text>

Отримано редакцією журналу / Received: 15.12.24

Прорецензовано / Revised: 10.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 29.04.25

Oksana UGRYNOVSKA, PhD (Law), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-3642-5903
e-mail: oksana.uhrynovska@lnu.edu.ua
Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine

Oksana STADNYK, Master's Student
ORCID ID: 0009-0000-5305-2718
e-mail: oksana.stadnyk@lnu.edu.ua
Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine

REALIZATION OF THE RIGHT TO DISCHARGE FROM MILITARY SERVICE UNDER MARTIAL STATE: PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT PRACTICE

Background. *The article is devoted to highlighting the problems of law enforcement in the context of exercising the right to be exempted from military service under martial law.*

Methods. *The following methods were used in the work: observation; putting forward hypotheses and theories; analysis; synthesis; abstraction; modeling.*

Results. *Problems that potentially affect the exercise of the right to be exempted from military service are identified. Among them is the lack of clarity of legal norms at the level of laws and subordinate regulations, which causes distortion of their content by military units. In addition, an obstacle to the effective protection of the right to discharge is the peculiarity of administrative proceedings, which allows courts to only conclude on the existence of such a right and oblige military units to consider the report taking into account the court's conclusions. Proposals and recommendations are made to improve the regulatory and legal regulation of the grounds for discharge from military service. The legal facts that require proof for discharge on certain grounds are emphasized.*

Conclusions. *The amendments made to Article 26 of Law No. 2232-XII are generally aimed at reducing cases of abuse of the right to discharge from military service. A negative aspect is still the absence in the said Law of a ground for discharge in connection with continuous military service for a period of at least thirty months. A positive point is the clear separation into a separate ground for discharge of the need to care for a spouse (husband), who is a person with a disability of group III. At the same time, in part 12 of Article 26 of the Law of Ukraine No. 2232-XII there are a number of inaccuracies, in particular regarding the concepts of "child support", "child upbringing". The presence of adoptive parents in paragraph 7 of this part also seems inappropriate and illogical. Coordination with social legislation requires grounds related to the provision of care for persons with disabilities.*

Keywords: *discharge from military service, grounds for discharge, family circumstances, the need for constant care, independent upbringing, stepfather.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.